

چکیده

مطالعه و شناسایی نسخ خطی، از لحاظ آسیب‌های وارده کمک فراوانی به مرمت و نگهداری هر چه بهتر آن‌ها می‌کند. از آنجا که قرآن، در میان ملل مسلمان و غیرمسلمان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده، همین حرمت و تبرک، موجب گردیده که به مستندنگاری مرمت و حفاظت یک جلد قرآن خطی نفیس دوره صفویه (متعلق به قرن ۱۰ ه.ق.) پرداخته شود. در این مقاله کلیه مراحل آسیب‌شناسی، آسیب‌زدایی، مرمت و بازسازی جلد به طور کامل شرح داده می‌شود.

اما آنچه این بررسی را در مقایسه با کارهای انجام شده دیگر متمایز می‌سازد زیبایی منحصر به فرد جلد این قرآن و نوع مرمت جلد به شیوه معرق و مشبک چرم و به کارگیری دو نوع چسب مرمتی کلوسل‌جی^۱ و کربوکسی متیل سلولز^۲ در مرمت نسخه مذکور می‌باشد که در آثار مرمتی دیگر کمتر دیده شده است که در این مقاله به آن پرداخته خواهد شد.

1. Klucel G
2. CMC

کلیدواژه‌ها

آسیب‌شناسی، آسیب‌زدایی، مستندنگاری، قرآن صفویه

مستندنگاری حفاظت و مرمت يك جلد قرآن خطی نفیس دوره صفویه^۱

حمید ملکیان^۲، فاطمه قدرتی^۳ و رقیه محمودی^۴

مقدمه

علاقه مفرط مسلمانان به قرآن و هم‌چنین عشق به تجمل، هنرمندان را بر آن داشت تا در آرایش آن دقت بیشتری به کار برند، اولین کار تزیین کتاب در دوران اسلامی بر روی قرآن‌ها صورت گرفت. با مطالعه بر روی قرآن‌های خطی سده‌های نخستین هجرت می‌توان دریافت که کار تزیین قرآن در این سده‌ها با توجه به انعطاف‌پذیری خط کوفی، و ساده بودن جلد آن‌ها، نسخه‌ها چندان نیازمند آرایه‌ها نبود.

۱. در امر حفاظت و مرمت این نسخه نفیس از همکاری کارشناسان گرامی جناب آقای حاجی عبدالله فولادی و خانم‌ها: نیره محمدیان فخر و لیلا بیدار، نهایت تشکر و قدردانی می‌شود. امید است در راستای صیانت ملی و فرهنگی این مرز و بوم، بتوانیم از آثار ارزشمند و میراث گذشتگان حفاظت و نگه‌داری نمائیم.

۲. کارشناس کتابخانه مجلس شورای اسلامی؛

Ha_malekian@yahoo.com

۳. کارشناس مسئول آزمایشگاه شیمی

اداره کل حفاظت و نگه‌داری اسناد؛ Fa_

ghodraty@yahoo.com

۴. کارشناس آزمایشگاه اداره کل حفاظت و

نگه‌داری اسناد؛

Roghi_mah2005@yahoo.com

با وجود این باز قرآن‌ها، دارای فهرست‌های مُذهَّب، سر لوحه‌های زرین و نشانه‌های مرصع در پایان هر آیه و آرایش جلدها بودند. در این دوران تمام فعالیت‌های مربوط به کتاب‌آرایی به صورت سلسله‌ای نظام‌مند رشد یافت. اوج هنر کتاب‌آرایی در ایران به دوره تیموری می‌رسد. دوره تیموری از دوره‌های بسیار مهم و پررونق و اعلا‌ی هنر کتاب‌آرایی است. در این دوره با توجه به تحولات کتاب‌آرایی و گستردگی پرداختن به این امر باعث شد نسخه‌های متعددی پدید آید و هنرمندان در دربارهای مختلف با رقابت گسترده‌ی خویش به تزیینات و شیوه و سبک‌های زیبا و مستحکم تزیینات دست یابند که این شیوه‌های نو، الگویی برای کتاب‌آرایی دوره‌های بعد قرار گرفت. از این رو دوره تیموری را شاید بتوان یکی از مهم‌ترین ادوار در تاریخ هنر کتاب‌آرایی ایران دانست.

پشت جلد‌های نسخه‌های عهد تیموری از دقت و ظرافت قابل توجهی برخوردارند. شیوه کار ساخت جلد، همان شیوه قدیمی بوده است. اما نقش‌ها تحت تأثیر عناصر تصویری هنر چینی است.

در آستر جلد هم از همان شیوه چرم‌های بریده بر زمینه‌هایی روشن استفاده شده است (محمدی، ۱۳۹۱). در دوره صفویه با به قدرت رسیدن شاه اسماعیل اول در سال ۹۰۷ ق. که با شکست حکومت آق قویونلو همراه بود میراث نو و تحول یافته هنرمندان دوره تیموری و ترکمانان در اختیار خاندان صفوی، به خصوص شاه اسماعیل اول، قرار گرفت. در این دوره بازمانده جلدسازان پرورش یافته در مکاتب هنری هنوز زنده بودند و شماری از آن‌ها و هنرمندان دیگر از هرات به تبریز، پایتخت جدید منتقل شدند و نسخه‌های نفیس دوره تیموری به کتابخانه دربار صفویه راه یافتند.

در عهد صفویه فن جلدسازی مانند سایر فنون به اعلا درجه ترقی خود رسید. ابتدا مرکز آن شهر تبریز بود و سپس شیراز و اصفهان نیز در ردیف اول شهرهایی که هنر جلدسازی در آن معمول گردید قرار گرفتند. در عهد شاه عباس خریداران این هنر زیاد شدند و در نتیجه هنرمندان توانستند آن دقتی را که سابقاً به کار می بردند معمول دارند.

در اواسط دوره صفویه ساختن جلد روغنی نیز میان هنرمندان ایرانی معمول گردید و در قرون ۱۳ و ۱۴ هجری بهترین کتب مجلد به جلدهای روغنی در کتابخانه‌های سلاطین دست به دست میان پادشاهان و شاهزادگان می‌گشت (بهنام، ۱۳۴۲-۱۳۴۱، ص ۱۳-۱۵).

سوخت معرق^۱ پوست، کمال هنر ایرانی و یکی از هنرهای سنتی بسیار زیبای اصفهان که در حقیقت مجموعه چندین هنر ارزشمند است، در حال حاضر هم کمابیش این هنر در اصفهان زنده است و به جز اصفهان در هیچ‌جا دیده نمی‌شود. یکی از نام‌آوران این کار مرحوم میرزا آقا امامی می‌باشد. این روند تا حدود سال ۱۳۰۰ ه.ش. ادامه داشت که در این دوره، تحول بسیار بزرگی در هنر سوخت معرق بوجود آمد. این تحول شگرف به وسیله مرحوم استاد میر محمد معلم خوشنویس و مرحوم استاد تقی کلباسی بنیان‌گذاری شد و از این پس، این هنر، علاوه بر جلدهای قرآن و کتاب‌های نفیس در تهیه تابلو نیز به کار گرفته شد.^۲

مشخصات نسخه شناسی اثر:

تعداد صفحه: ۴۴۳ صفحه

تعداد سطر: ۱۷ سطر

نوع خط: نسخ

کاتب: اسدالله بن محمد الکاشانی

تاریخ کتابت: ۹۷۱ ه.ق.

نوع کاغذ: متن سمرقندی و حاشیه فرنگی

جلد: مقوایی روکش به رنگ قهوه‌ای با ریختگی شدید، دارای نقش ضربی ترنج و دو سر ترنج که نام صحاف در سر ترنج بالایی کلیشه شده است: «عمل ملا محمد عمر صحاف سنه

۱. سوخت معرق: بسیاری از جلدهایی که از چرم می‌باشند و روی آن‌ها را با قالب داغ، فرورفتگی‌ها و برآمدگی‌هایی ایجاد کرده‌اند سپس روی آن را با دقت مخصوصی نقوش هندسی و گل و برگ اسلیم با آب طلا به وجود می‌آورند و گاهی در میان این نقوش منظره شکار یا مجلس بارگاه پادشاه یا مجلس بزم اضافه می‌گردد. جهت اطلاعات بیشتر رجوع شود به: بهنام (۱۳۴۲-۱۳۴۱)، ص ۱۳-۱۵؛ هم‌چنین: آقاجانپور، (۱۳۹۳). ۲. سایت مجموعه فرهنگی تاریخی نیاوران: ذیل تعریف هنر سوخت.

www.niavaranmu.ir

۱۲۶۹»، عطف، تیماج سبز رنگ که قبلا در مرمت‌های قبل به جلد اضافه شده بود؛ اندرون جلد، سوخت معرق با ترنج و دو سر ترنج و لچک حاشیه بین جدول و کمند، کتیبه‌های سوخت مزین به گل و بوته زرد رنگ بسیار فرسوده می‌باشد. در دو صفحه آستر بدرقه اول کتاب، دارای دو شمشه زرین و لاجورد و سنگرف می‌باشد.^۱

اندازه جلد: ۲۲/۵× ۳۴

آرایه‌ها: صفحه‌های اول و دوم دارای دو سر لوح کامل مذهب به زر و لاجورد و سنگرف که سوره مبارکه حمد با مرکب سفید در زمینه زر اسیدی شده است. صفحه سوم دارای سرلوح و کتیبه‌های مذهب به زر و لاجورد و سنگرف، فواصل بین آیه‌ها با دوایر زرین مزین شده، تمامی صفحه‌ها دارای جدول کثی به قلم لاجورد و زر پهن و سنگرف و زنگار (سبز) است. در دوطرف آیه‌ها مزین به نقش گل و بوته به رنگ زر و سنگرف و لاجورد و رنگ زرد می‌باشد. در حاشیه تمامی صفحه‌ها دارای دو شمشه مذهب و مرصع مزین شده است. سر سوره‌ها دارای سرلوح و نام سوره‌ها با مرکب سفید روی زمینه زر و لاجورد نوشته شده است. در اول و وسط و آخر هر صفحه آیات با خط ثلث یک در میان به زر و لاجورد نوشته شده است. فاصله خطوطی که با خط ثلث نوشته شده هر ۷ خط می‌باشد متن مربوط به قرن ۱۰ ه.ق. می‌باشد.

تصویر ۱: جلد کتاب (منبع: آرشیو اداره کل حفاظت و نگهداری)^۲

اقدامات اساسی انجام گرفته بر روی کتاب شامل مراحل زیر می‌باشد:

۱. آسیب‌شناسی؛
  ۲. ضدعفونی؛
  ۳. مطالعات تخصصی آزمایشگاهی و آسیب‌زدایی؛
  ۴. مرمت صفحه‌ها؛
  ۵. بازسازی جلد؛
  ۶. صحافی جلد.
۱. شناسنامه قرآن مذکور در وزارت امور خارجه موجود می‌باشد.
۲. تمام ۳۸ تصویر این مقاله، از آرشیو عکس اداره کل حفاظت و نگهداری سازمان اسناد و کتابخانه ملی استفاده شده است.

آسیب‌های وارده به این کتاب موارد زیر می‌باشد:

۱. وجود لکه‌های مختلف داخل صفحه‌های کتاب (اثر انگشت، لکه‌های ناشی از رطوبت، خطوط قهوه‌ای رنگ، ناشی از رنگ زنگار که اسیدی شده و در پشت اوراق تذهیب شده به رنگ قهوه‌ای نقش ایجاد نموده است).
۲. وجود گرد و غبار در داخل صفحه‌های کتاب؛
۳. اسیدپته بالا؛
۴. ریختگی بعضی از صفحه‌های کتاب؛
۵. وجود مرمت غیراصولی؛
۶. پارگی صفحه در اثر رنگ اسیدی شده در جدول‌کشی‌های تذهیب؛
۷. ریختگی شدید روی جلد و درون جلد که از تکنیک سوخت معرق استفاده شده است.

تصویر ۳: وجود گردوغبار در صفحه‌ها

تصویر ۲: لکه‌های موجود در صفحه‌ها

تصویر ۵: مرمت غیر اصولی

تصویر ۴: ریختگی صفحه‌ها

تصویر ۶: ریختگی جلد

روش کار:

در ابتدا فرم رسید کار آسیب‌زدایی، ضدعفونی و مرمت به منظور تعیین درجه تخریب فیزیکی - شیمیایی و همچنین برآورد هزینه و در نهایت فرم شناسنامه مرمتی برای شروع مرحله به مرحله اقدامات مورد نیاز تهیه گردید.

پس از تهیه شناسنامه مرمتی، صفحه‌های کتاب توسط مداد شماره‌گذاری گردید تا در مراحل بعدی قرارگیری ترتیب صفحه‌ها رعایت شود؛ سپس با دقت فراوان صفحه‌ها از هم جدا گردید تا کتاب برای اقدامات آزمایشگاهی و مرمتی آماده گردد. (لازم به ذکر است که بعد از اتمام کار این شماره‌ها پاک می‌گردد).

تصویر ۷: جداسازی صفحه‌ها

در آزمایشگاه بیولوژی قسمت‌های مختلف کتاب در شرایط استریل و با استفاده از محیط کشت ساپرو دکستروز آگار، جهت شناسایی نوع میکروارگانیسم‌ها نمونه‌برداری بیولوژیکی انجام گردیده و پس از انکوباسیون هیچ‌گونه آلودگی قارچ و باکتری مشاهده نشد. با توجه به عدم آلودگی نسخه، نمونه مذکور نیازی به ضدعفونی ندارد.

تصویر ۸: نمونه کشت داده شده

تمامی صفحه‌های قرآن قبل از آسیب‌زدایی، مرمت و بازسازی جلد توسط متخصصان به صورت دقیق، گردگیری و غبارزدایی شد.

صفحه‌های کتاب به علت وجود لکه‌های قهوه‌ای، با آب مقطر لکه‌زدایی گردید. ابتدا کمی پنبه را به سرچفت مطابق شکل قرارداداده و پنبه را با آب مقطر کمی مرطوب نموده و لکه‌ها را تا حد امکان برطرف کرده و با خشک‌کن رطوبت اضافه، گرفته شد. (لازم به ذکر است که بایستی مرتباً پنبه تعویض شود).

تصویر ۹: لکه زدایی توسط آب مقطر

مرحله بعد از لکه‌زدایی، اندازه‌گیری میزان اسیدیته کتاب می‌باشد. به منظور تعیین میزان اسیدیته نسخه به صورت تصادفی تعدادی از صفحه‌ها انتخاب و با دستگاه PH متر اندازه‌گیری گردید. یادآوری - PH هفت از نظر عددی خنثی بوده و اعداد بالای هفت نشان‌دهنده میزان قلیایی بودن نمونه است و پایین‌تر از هفت اسیدی بودن نمونه را نشان می‌دهد. دستگاه PH متر عدد ۵/۶۳ را به ما نشان داد که به مفهوم اسیدی بودن اثر می‌باشد.^۱

تصویر ۱۰: تعیین اسیدیته

۱. استاندارد ملی ایران
شماره ۳۵۶۸

یادآوری- دستگاه قبل از سنجش کالیبره گردید.^۱
 به منظور شناسایی نوع اسیدزدایی نسخه، از قسمت‌های مختلف کتاب آزمون به عمل آمد
 و نوع محلول قلیا و روش مناسب انتخاب گردید. در نهایت با محلول ۵% هیدروکسید باریم^۲
 در متانول^۳ با روش قلم‌مو زیر هود شیمیایی اسیدزدایی کل صفحه‌ها با موفقیت انجام شد.

تصویر ۱۱: اسید زدایی

تصویر ۱۲: تعیین اسیدیته

به منظور اطمینان از فرایند اسیدزدایی و رسیدن به Ph مناسب، پس از پایان کار مجدداً
 میزان Ph اندازه‌گیری گردید.
 دستگاه میزان اسیدیته را ۷/۲۷ نشان داد که نشان‌دهنده از بین رفتن اسیدیته نسخه
 خطی می‌باشد. پس از پایان اسیدزدایی قرآن به بخش مرمت برای بازسازی صفحه‌ها و جلد
 آسیب‌دیده منتقل گردید.

در بخش مرمت، ابتدا دوخت عطف کتاب باز و شیرازه از عطف جدا گردید.

1. Calibration
2. Barium Hydroxide
3. Metanol

۴. استاندارد ملی ایران شماره ۳۵۶۸

مرمت‌های غیراصولی و الحاقات اضافی موجود در بعضی از صفحه‌های کتاب قبل از شروع مرمت جدید، برطرف شد. الحاقات اضافی به روش مرطوب نمودن بخش مرمت شده و جداسازی با تیغ بیستوری انجام گردید.

مطالعات پژوهشی و مرمتی جهت انتخاب نوع مرمت، تیشو، کاغذ مرمتی و چسب توسط کارشناسان مرمت انجام گرفت. روش‌های مختلف روی نسخه خطی آزمایش شد و با توجه به نظر کارشناسان مرمت روش مرمتی خیس انتخاب گردید.

تصویر ۱۳: جداسازی عطف و شیرازه

برای انجام مرمت خیس از کاغذ مرمتی هم ضخامت سند (کاغذ ۳۴ گرمی) و تیشو^۱ پشت چسب‌دار (۶ گرمی) استفاده شد. کاغذهای انتخاب شده با چای رنگ‌آمیزی گردید. مراحل مرمت صفحه‌ها شامل قراردادن کاغذ مرمتی (تیشو کوزو)^۲ در محل ریختگی با ساپورت، طراحی قسمت‌های از بین رفته و مهره‌کشی بر روی صفحه‌های قرآن بود.

تصویر ۱۴: مرمت غیر اصولی

تصویر ۱۵: مرمت خیس

1. Tissue
2. Kozu

تصویر ۱۶: مهره کشی

چون نقوش تذهیب در آب پخش می‌شوند نمی‌توان از چسب کربوکسی متیل سلولز محلول در آب در قسمت‌هایی که تذهیب دارد استفاده نمود. بنابراین از چسب کلوسل جی که حلال در الکل می‌باشد به همراه کاغذ تیشو برای مرمت تذهیب استفاده گردید و از چسب کربوکسی متیل سلولز برای مرمت سایر قسمت‌های قرآن استفاده شد.

تصویر ۱۷: مرمت با چسب CMC

در رنگ آمیزی تذهیب، قسمت‌هایی که خطوط از جنس طلا می‌باشد مشکلی مشاهده نشد ولی در خطوط دیگر نظیر رنگ سبز زنگار، ریختگی قسمت‌هایی از تذهیب دیده شد. قسمت‌های پاره شده نیز توسط تیشو به هم متصل گردید.

تصویر ۱۸: مرمت توسط تیشو

مرمت‌های غیر اصولی که قبلاً باز شده بود مجدداً به روش فوق مرمت گردید. قسمت‌های موربانه خورده، مرمت و جزءبندی کتاب به‌وسیله کاغذ طراحی ۳۴ گرمی و چسب کربوکسی متیل سلولز انجام شد.

تصویر ۱۹: صفحه‌ای از نسخه قبل از مرمت   تصویر ۲۰: صفحه‌ای از نسخه بعد از مرمت

تصویر ۲۱: صفحه‌ای از نسخه قبل از مرمت   تصویر ۲۲: صفحه‌ای از نسخه بعد از مرمت

پس از مرمت صفحه‌ها، بررسی آسیب‌های جلد و انتخاب بهترین روش مرمت جلد انجام گردید. از آنجایی که جلد این اثر با ارزش از نوع سوخت معرق می‌باشد، ابتدا به بررسی و آسیب‌شناسی آن می‌پردازیم.

بررسی و آسیب‌شناسی جلد

- ریختگی و آسیب دیدگی روی جلد

روی جلد، یک ورق کاغذ به جای چرم بر روی مقوای جلد چسبانده شده و به رنگ قهوه‌ای تیره، رنگ‌آمیزی و سپس با مقداری روغن تثبیت گردیده است. نقش ترنج در وسط و سرترنج‌های آن با استفاده از تکه چرم بسیار نازک، شبیه پوست به صورت ضربی و سرترنج به امضای صحاف (عمل ملا محمد عمر صحاف) در روی جلد مشاهده می‌شود.

تصویر ۲۳: ریختگی و آسیب دیدگی پشت جلد

تصویر ۲۴: آسیب تذهیب و طلاکاری داخل جلد

تصویر ۲۵: ریختگی و آسیب دیدگی سر طبل جلد

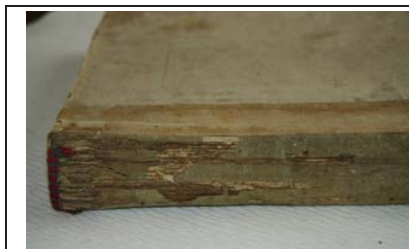
قسمت داخلی جلد به شیوه معرق و مشبک چرم (به اصطلاح سوخت) با نقش بسیار ظریف ترنج، سرترنج، لچکی و نقش کتیبه‌ای دور تا دور آن و همچنین بخش‌های اطراف ترنج وسط، به صورت ضربی با نقوش اسلیمی‌های طوماری و گل و برگ، به رنگ طلایی بر روی چرم مزین گردیده است. تمامی بخش‌ها و نقوشی که به صورت مشبک چرم (به اصطلاح سوخت) به کار برده شده، همان طور که در تصاویر هم پیداست، به طور پراکنده دچار کمبود و ریختگی شدید و در حال ریزش بوده است.

تصویر ۲۶: ریزش چرم

- پدیدگی رنگ چرم و ریختگی عطف جلد کتاب
شدت ریختگی رنگ در سرتاسر روی جلد (دولنگه) بسیار بالا بود به طوری که زمینه کاغذی آن نمایان شده بود. این جلد در قسمت‌های عطف و لبه‌های آن قبلاً با چرم سبز رنگ، بازسازی گردیده بود و این ناحیه نیز در اثر مرور زمان و استفاده‌های مکرر به دور از آسیب نبوده است.

تصویر ۲۸: آسیب عطف کتاب و شیرازه

تصویر ۲۷: ریختگی رنگ جلد

- بازسازی جلد:** در این مرحله، ابتدا پس از تهیه مدارک تصویری، تا جایی که امکان داشت، مرمت‌های نامناسب و الحاقات قبلی را زدوده، سپس به استحکام بخشی و چسباندن قسمت‌های دچار اضمحلال و جدا شده، اقدام گردید.

تصویر ۲۹: چسباندن بخش‌های جدا شده

قسمت عطف جلد و همچنین بخش اتصال سرطبل جلد را با استفاده از چرم تیماج هم‌رنگ، وصالی نموده و سپس نقاط ریختگی رنگ‌های روی جلد، با استفاده از رنگ اکریلیک، موزون‌سازی و بعد با لایه نازکی از روغن (حیوانی، کنجد، روغن‌های دست‌ساز) تثبیت شد.

تصویر ۳۰: بازسازی جلد

در قسمت داخلی جلد، پس از نمونه‌برداری از طرح و نقش جلد و یافتن طرح‌های کمبود آن از روی نقوش قسمت‌های باقیمانده لچکی‌ها و ترنج‌ها، بصورت واگیره و تکرار نقش، به تکمیل طراحی آن اقدام نموده و پس از به دست‌آوردن اندازه دقیق طرح جلد، نقش مورد نظر را بر روی کاغذ منتقل نموده و سپس این کاغذ را با چسب سریش به پشت تکه چرم نازک شده که هم قطر چرم اصلی می‌باشد، چسبانده شد (این عمل به خاطر جلوگیری از حرکت چرم هنگام نقش‌بری و همچنین جبران طرح‌های کمبود می‌باشد که بر روی این کاغذ کشیده شده است).

تصویر ۳۱: طراحی جلد

در مرحله بعد، به وسیله ابزار تیز (نقش بُر) یا تیغ جراحی مناسب، نقوش مورد نظر را برش داده و قسمت‌های اضافی طرح را جدا می‌سازیم. لازم به ذکر است که برای تعمیر این جلد، چهار بار طرح کامل ترنج بر روی چرم نازک، نقش بُری شده است. (یعنی تقسیم‌بندی دو ترنج، به چهار قسمت برای مرمت کمبودهای هشت تکه لچکی داخل جلد، و دو ترنج دیگر برای بازسازی و پرکردن بخش‌های کمبود ترنج‌های وسط دو لنگه جلد می‌باشد). جهت بازسازی و مرمت این جلد، عمدتاً از چسب اکریلیک HV498 استفاده شده است.

تصویر ۳۲: بازسازی جلد

قسمت‌های کتیبه‌ای جلد به دلیل عدم وجود نقش و نگار، با چرم هم‌رنگ و مناسب جایگزین و مرمت گردید.

تصویر ۳۳: مرمت کتیبه جلد

مرحله آخر کار، قراردادن کتاب درون جلد بود.

تصویر ۳۴: جاسازی کتاب در جلد

1. Acrylic Adhesiv

تصویر ۳۶: روی جلد بعد از مرمت

تصویر ۳۵: روی جلد قبل از مرمت

تصویر ۳۸: داخل جلد بعد از مرمت

تصویر ۳۷: داخل جلد قبل از مرمت

نتیجه‌گیری

به علت ارزش بالای این نسخه خطی، و آسیب‌دیدگی زیاد جلد آن که به شیوه معرق و مشبک چرم که با نقوش بسیار ظریف کار شده بود و در طرح آن از نقوش ترنج، سرترنج، لچکی و نقوش کتیبه‌ای و اسلیمی‌های طوماری، گل و برگ استفاده شده بود؛ سعی گردید از روش مرمت جلد به روش کامل کردن ریختگی‌های طرح جلد و تکمیل و مرمت آن صورت پذیرد. عطف جلد کتاب، با چرم هم‌رنگ آن تعویض گردید و ریختگی‌های جلد، پس از مرمت، رنگ‌آمیزی شد. سرطبل جلد نیز، مرمت گردید و قسمت‌های ریخته در کتیبه، با دقت و ظرافت تمام، با چرم مناسب جایگزین شد.

با توجه به کثرت رنگ، جوهر، تذهیب و میزان تخریب فیزیکی و شیمیایی بنابر حسب ضرورت از چسب کلوسل جی و کربوکسی متیل سلولز به طور هم‌زمان در مرمت صفحه‌های نسخه خطی و چسب آکرلیک HV ۴۹۸ در مرمت جلد استفاده و نتایج قابل قبولی به دست آمد. زردشدگی و اسیدی شدن صفحه‌ها با توجه به استاندارد ملی ایران (ISIRI ۳۵۶۸) قبل از آسیب‌شناسی اندازه‌گیری گردیده و پس از انتخاب بهترین روش اسیدزدایی، و انجام کار بر روی صفحه‌ها، کار مجدداً ارزیابی و نتیجه مطلوب حاصل گردید.

منابع

- آرشیو عکس اداره کل حفاظت و نگه‌داری.
- استاندارد ملی ایران به شماره ۳۵۶۸ (ISIRI3568).
- آقاجانپور، بهمن (۱۳۹۳): «هنر سوخت در جلدسازی اسلامی»، ساری، انتشارات روشن.
- «سایت مجموعه فرهنگی تاریخی نیاوران»: ذیل تعریف «هنر سوخت». www.niavaranmu.ir.
- بهنام، عیسی (۱۳۴۲-۱۳۴۱): «جلد کتاب در دوران اسلامی» هنر و مردم، دوره ۱، شماره ۵ و ۶ (اسفند ۱۴۳۱ و فروردین ۲۴۳۱) ص ۱۳-۱۵.
- محمدی، حسن (۱۳۹۳): «خوشنویسی و تذهیب در کتاب آرایه عهد تیموری»، در: منتخب آثار چهارمین دوسالانه تذهیب‌های قرانی؛ مشهد: آستان قدس رضوی.

